

УДК 372.878:78.07.071.5:784.9:781.65

А. С. Шевченко
КЗ Сумська ДМШ №1

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПАНУВАННЯ ІМПРОВІЗАЦІЇ НА УРОКАХ ДЖАЗОВОГО ВОКАЛУ

Стаття присвячена проблемам вокальної імпровізації. Висвітлено методичні особливості її опанування на уроках джазового вокалу, зокрема виконавський аналіз джазових стандартів і накопичення музично-слухового та вокально-імпровізаційного досвіду. Запропоновані параметри виконавського аналізу, який застосовується для поглибленого розуміння змісту, музичної мови та стилістики виконання певного джазового твору та здійснюється у процесі слухання, нотного запису, порівняння й відтворення найвідоміших джазових імпровізацій учнями. Висвітлено низку методів і прийомів, за допомогою яких відбувається накопичення музично-слухового та вокально-імпровізаційного досвіду у процесі слухання, нотного запису, порівняння й відтворення найвідоміших джазових імпровізацій.

Ключові слова: джазовий вокал, імпровізація, виконавський аналіз, музично-слуховий і вокально-імпровізаційний досвід.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття проблема формування музичної культури дітей засобами джазового вокалу актуалізується в часи засилля поп-музики. Джазовий вокал, як напрям популярної музики, займає певне місце в системі музичного навчання й виховання дітей в Україні, зокрема, в багатьох музичних навчальних закладах відкриті відділення джазового виконавства, а також функціонують відповідні студії та різноманітні курси, хоча в цілому вітчизняна система музичної освіти спирається на світові академічні традиції. Саме тому майже відсутні теоретичні й методичні рекомендації щодо навчання джазовому виконавству в школах мистецтв. У свою чергу, традиція академічного виконавства суперечить музичним смакам і перевагам дітей, які заангажовані джазовою музикою.

У той самий час, проблема загострення міжнаціональної ворожнечі потребує підсилення інтеркультурної складової музичного виховання підростаючого покоління, що з успіхом вирішується у процесі опанування джазової музики. Саме засобами джазу можна здійснювати інтеркультурне виховання дітей і молоді, формувати музичний та естетичний смак учнів, розвивати їх інтерес і любов до музики інших народів, оскільки джазова музика, що давно вже набула ознак інтернаціональності, не тільки вкоренилася в багатьох країнах, але й досягла в кожній із них рівня самостійно художньої значущості. Крім того, у процесі опанування імпровізації на уроках джазового вокалу учні вчаться продукувати нові

ідеї, відбувається ефективний розвиток їх креативного мислення й розширюється виконавський кругозір, що свідчить про актуальність проблематики запропонованої статті.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти проблеми формування навичок вокальної імпровізації висвітлено у: дослідженнях стосовно історії виникнення та становлення джазу (Е. Барбан, А. Баташев, І. Горват, Ю. Кинус, Дж. Коллиер, В. Дж. Конен, Е. Овчинніков, В. Озеров, Ю. Панас'є, У. Сарджент, В. Симоненко); методичних посібниках, які акцентують увагу на питаннях специфіки джазового вокального виконавства (Н. Дрожжина, В. Юшманов, Б. Столофф); публікаціях, які висвітлюють проблему інструментальної імпровізації у джазі (І. Бриль, В. Ровнєв, О. М. Степурко, В. Єрохін, К. Ушаков, О. Овчинніков, І. Юрченко). У той самий час очевидною є недостатня увага дослідників до проблематики вокальної імпровізації, що потребує теоретичного обґрунтування методичних засобів формування імпровізаційних умінь на уроках джазового вокалу.

Метою статті стало визначення методичних особливостей опанування імпровізації на уроках джазового вокалу, що конкретизовано в таких завданнях: обґрунтувати необхідність виконавського аналізу джазових стандартів і накопичення специфічного музично-слухового й вокально-імпровізаційного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Практичний досвід уведення імпровізації в уроки джазового вокалу засвідчує не тільки велику зацікавленість дітей процесом творчості, але й безперечний його вплив на музичний розвиток учнів. В імпровізації, як і в будь-якому іншому виді музичної діяльності, органічно сплітаються два моменти: «радість творчості» і той музичний досвід, який виражається в конкретному освоєнні дитиною музичної мови, в придбанні й засвоєнні ним певних музичних знань. Імпровізація стала одним із найулюбленіших занять учнів джазового вокалу. Із задоволенням імпровізують не тільки ті, хто уміє добре співати, але й діти з неточним інтонуванням, що недостатньо володіють своїм голосом. В імпровізації учень ніби розкріпачується, їй не треба наслідувати спів інших, що часто буває дуже нелегко. Виступаючи з власною мелодією, учень не боїться заспівати її невірною та продемонструвати тим самим своє невміння. Таким чином, пробудити інтерес учня до співу буває легше саме в ході імпровізації на уроках джазового вокалу.

Імпровізація історично сформувалася як найдавніший тип джазового музикування, під час якого музичних творів створюється в момент його виконання. Особливостями опанування імпровізації є наявність музично-слухових уявлень, розвиток музично-творчих можливостей та накопичення музично-слухового досвіду. Для того, щоб володіти різними способами вираження музичної думки на уроках джазового вокалу учень повинен мати певні природні можливості, теоретичні знання й початкові практичні навички. Природні дані виражаються в музичній пам'яті, почутті ритму, ладо-гармонічному відчутті, емоційній чуйності. Теоретичні знання та практичні навички повинні базуватися на джазовій гармонії, чіткому

інтонуванні, основах аранжування, вмінні визначати форму твору, основні штрихи, діапазони, а також основні технічні можливості. Необхідно, крім того, знати: джазові стандарти – широко відомі джазові мотиви, виконувані й записувані різними джазовими музикантами, які складають частину репертуару всіх джазових виконавців; мати навички читання з листа в різних системах нотного запису, ідеться про, так звані, «цифровки», що впливає на розвиток гармонічного мислення.

Невід'ємною частиною імпровізації є наявність творчої фантазії, завдяки якій учень має можливість виконувати джазові твори в різних варіаціях, ураховуючи індивідуальні можливості, а також формувати власне-авторську імпровізацію.

Формування навичок вокальної імпровізації є найважливішими в процесі розвитку творчих здібностей учнів. Цей процес є складним і суперечливим. Авторська концепція джазового твору, яка є основою, зазнає певних змін залежно від особистості учня й рівня його професійної підготовки. Розвиток індивідуальності учня, його самостійного творчого мислення є головним завданням для опанування вокальної імпровізації.

Музична імпровізація є одним із головних елементів джазу, що лежить в основі навчання учнів на уроках джазового вокалу. Г. Г. Нейгауз вважав імпровізацію «законом миті». Виконуючи музичну композицію, музиканту в певному місці відводиться фрагмент для власного творчого показу, де він миттєво вигадує, складає єдину імпровізацію та відтворює її. Імпровізація завжди є спонтанною. Вона заснована на певних правилах, музичних законах, гармонічних зворотах, музичній грамотності й виконавському досвіді музиканта. Про це стверджує дослідник С. М. Мальцев «імпровізатор має набутий музичний матеріал, який використовується як фундамент для побудови того чи іншого фрагменту» [3, 16]. Виходить, що на відміну від композитора імпровізатор має оперативно створити музичну думку в певному стилі й довершити її у виконанні.

Учень, який прагне опанувати імпровізацію на уроках джазового вокалу, має набагато більше можливостей для виявлення своєї творчої індивідуальності. Він може не тільки варіювати динаміку й темп музичної композиції, а також змінити мелодійну лінію, урізноманітнити специфічними прийомами виконавства відповідно до характеру та стилю твору.

Імпровізація поєднує закономірності стилю виконання та ступеню володіння відповідними засобами музичної виразності джазового мистецтва. Зауважимо, що джазовий вокал визначається індивідуальними якостями учня: манера виконання – володіння особливою вокальною позицією, якій притаманні глибина звучання й рухливість голосу; характерні вокальні тембри – специфічні забарвлення музичного звуку; джазове фразування – художньо осмислене виділення фраз під час виконання музичних творів. Логіка вокального фразування будується за принципом розмовної мови, використовуючи цезури, паузи та смислові акценти. Важливо інтуїтивно не порушувати при цьому загальний зміст музичної композиції. Можна також

починати фразу раніше або пізніше відносно основного метру, і, таким чином, застосовувати випереджальне фразування або фразування із запізненням. Для багатьох учнів складні технічні пасажі стають самоціллю, а не засобом розкриття змісту, характеру твору та свого ставлення до нього, що приводить до розпаду стильової цілісності та зміненню художньої сутності джазового вокального твору.

Уникнути зазначених проблем видається можливим, якщо навчання вокальної імпровізації учнів у музичних школах і закладах позашкільної освіти розпочинати з формування вміння аналізувати музичний матеріал. На нашу думку, *виконавський аналіз* має здійснюватися за такими параметрами: жанрово-стильові особливості твору (охарактеризувати конкретний музичний жанр, визначити стильові особливості й засоби музичної виразності), його художні образи (настрій, характер, основна думка тощо), обов'язковий переклад по рядках та літературний переклад (для вокальних творів з іноземною мовою); музична форма та структура (куплетна, наявність інтродукції або середньої частини, блюз, квадрат, складна форма, наявність бриджу); аналіз окремих музичних елементів. Процес підготовки пісні до виконання завжди потребує аналізу, через те, що поверхове, приблизне розуміння тексту, мелодії та відчуття гармонії обов'язково себе виявлять під час виконання невірною вимовою, неточною інтонацією, помилковими акцентами та зруйнованою перспективою. Саме тому свою роботу учень повинен починати з виконавського аналізу джазового стандарту. Наголосимо, що використання подібного виконавського аналізу дозволяє навчити учнів сприймати твори усвідомлено й, таким чином, підготувати їх до повноцінної творчої та педагогічної діяльності.

У своєму дисертаційному дослідженні А. Б. Арутюнова говорить про реалізацію методу формування навичок вокальної імпровізації за двома напрямками: накопичення музично-слухового досвіду та накопичення досвіду музично-творчої діяльності [1, 75]. Отже, щоби навчитися імпровізувати, необхідно навчити учня слухати. У цьому контексті слухання джазової музики стає однією з найважливіших методичних особливостей імпровізації. Іншою методичною особливістю стає систематичне використання аналітичних прийомів. Той музичний матеріал, над яким працює учень, повинен бути максимально опрацьований, проаналізований, обміркований, зрозумілий і засвоєний.

На початковому етапі роботи над джазовим твором найважливішими методичними прийомами стають копіювання й імітування голосом. Потрібно грати на інструменті та співати те, що було виконано раніше видатними джазовими виконавцями. Як стверджує В. Конен: «У європейській вокальній музиці, обов'язково присутнє інструментальне начало» [2]. Слухати, підбирати та грати на фортепіано, записувати нотами як диктант на сольфеджіо, а потім співати музичну фразу або фрагмент не тільки по нотах, але й ритмічно та динамічно виразно – так, як виконавець, який копіюється. Чим більше учень слухає, здійснює нотний запис власних слухових уявлень, відтворює імпровізаційні фрагменти на фортепіано й

голосом, займається транспозицією, тим більше матеріалу має в арсеналі для подальшого використання в інших стандартах та імпровізаційних фрагментах. Робота над імпровізаційними фрагментами полягає у тому, щоби на слух «зняти» цікаву фразу, записати її, грати та співати в повільному темпі або поза темпо-ритмом, вивчити напам'ять і співати у відповідній манері. Кожен раз, працюючи над заданою імпровізацією, учень накопичує музичні й ритмічні фрази-заготовки, тим самим створює для себе «банк імпровізаційних фраз».

Серед методичних особливостей роботи щодо накопичення музично-слухового досвіду, необхідно навчити учня записувати й порівнювати вокальні імпровізації різних виконавців на одну джазову тему. Наприклад, беремо пісню «Blue moon» створену у 1934 році композитором Ричардом Роджерсом на слова Лоренца Харта, який був уперше записаний Гленом Греєм та його джаз-бендом Casa Loma Orchestra, вокальну партію виконав Кеннет Сарджент. У 1935 році «Blue moon» записали Джанго Рейнхард, оркестр Бені Гудмана й інші джазові колективи, тим самим, поклавши початок джазовій традиції виконання. До теперішнього часу пісню записали безліч оркестрів, співаків та ансамблів: Біллі Холідей, Елвіс Преслі, Сем Кук, Френк Сінатра, Вернер Мюлер, Боб Ділан, Лі Перрі, Тоні Бенет і Елла Фітцджеральд, Род Стюарт та ін. Тому слухаючи й порівнюючи виконавські інтерпретації цього стандарту ми робимо висновок, що у кожного з цих видатних джазових виконавців є своє бачення та трактування цього твору. Однак, спільним є те, що всі версії виконані у стилі свінг.

Отже, розбираючи вокальні імпровізації різних виконавців, учні набувають музично-слуховий досвід, пізнають широкий діапазон імпровізаційних рішень і створюють власну версію. Одночасно необхідно вести роботу з накопичення досвіду музично-творчої діяльності. Вона, як правило, проходить у трьох напрямках: розвиток ритмічного й формування гармонічного мислення, а також створення мелодій, в основі яких лежать певні інтонаційні мотиви. Вправи, які застосовуються в межах цього методу, мають виконуватись учнями вокальною технікою *скет*. Означена техніка є специфічним способом джазової вокальної імпровізації, за якої голос використовується для імітації музичного інструменту, а спів не несе лексичного смислового навантаження. Скет є однією з відмінних рис джазового вокального мистецтва.

Дуже важливим є метод розвитку ритмічного мислення професора вокального коледжу Berklee в Бостоні Боба Столоффа. Ми рекомендуємо для роботи його метод «Scat drums». Сутність його методу полягає в тому, що учень імітує голосом гру ударних інструментів і так освоює ритміку джазової музики. У своїх вправах Боб Столофф рекомендує імітувати великий і малий барабан, хай-хет, тарілки та будує вправи за принципом поступового ускладнення матеріалу [5, 105].

Наступна група вправ спрямована на оволодіння тріольною пульсацією та блукаючих акцентів, тобто характерних ритмічних

особливостей свінгу. Після засвоєння свінгової ритміки переходимо, за рекомендаціями Боба Столоффа, до ритмічних малюнків латино та фанк. У свою чергу, ми доповнюємо цей метод методичним прийомом, коли учень отримує завдання створити ритмічну імпровізацію на основі декількох звуків із додаванням техніки скет-співу. Завдання виконується під гармонічний супровід, виконуваний концертмейстером, або в ритмі заданого стилю. Обраний методичний прийом дає можливість проявити творчий початок учня за допомогою засвоєних ним ритмічних оборотів.

Дуже важливим у навчанні вокальної імпровізації є етап формування гармонічного мислення. Це складний процес, який потрібно розпочинати з вивчення акордових позначень джазової музики. Існують акорди, які найчастіше вживають у джазовій музиці: великий мажорний септакорд, малий мінорний септакорд, малий мажорний септакорд, великий мінорний септакорд, зменшений септакорд, напівзменшений септакорд. Безпосередньо, формування гармонічного слуху в учнів проходить у процесі вивчення музичного твору. Серед методичних прийомів – розбір форми та гармонічної схеми пісні або стандарту, «проспівування» вертикалі кожного акорду та ладу, який утворюється на його основі. Наступним завданням для учня буде створення мелодійного звороту на основі даної гармонії, а пізніше за таким принципом створювати невеличкі фрази та об'єднувати їх в імпровізаційний квадрат. Зауважимо, що на початковому етапі роботи учню необхідна допомога викладача та концертмейстера.

Аналізуючи різні версії одного джазового стандарту та формуючи навички вокальної імпровізації з використанням гармонічного аналізу, ми застерігаємо учнів від створення нелогічних і безглузвих імпровізаційних мелодій. Викладач у роботі з учнями повинен направити їх увагу на грамотність викладу та емоційне виконання музичного матеріалу, тому що учні-імпровізатори на початковому етапі не спроможні створити повноцінні музично-художні образи.

Створення мелодій на основі певних інтонаційних ходів стане наступним методичним прийомом розвитку музично-творчих можливостей учнів. Аналізуючи та порівнюючи вокальні імпровізації різних виконавців, ми помічаємо, що мелодійні обороти, які переплітаються з гармонічними схемами, мають однотипну структуру. У джазовій практиці ці ходи мають назву «лікі» (с англ. *Lick* – злизувати) тому, що ці ходи джазмени знімають у майстрів джазової музики.

У свій час «лікі» були відкриті Чарлі Паркером та Діззі Гіллеспі. О. Степурко у своїй роботі «Скет-імпровізація» описує найпоширеніші лікі: пентахорд – коли у тризвуках заповнюється терція минаючим тоном; хвиля – хроматичне заповнення терцієвого тону акорду; відскок – ефект вступних тонів; петля Паркера – цей мотив охоплює акордовий тон, як аркан; капкан – мотив стискається навколо акордового тону, поступово наближаючись до нього; доріжка – мотив будується по великій секундні, яка по секвенції знижується по півтонах; зигзаг – коли на не акордовому звуці накопичується мелодійна енергія і потім проривається шістнадцятими, із збереженням

тріольної пульсації; зліт – висхідний хід по терціях; спіраль Паркера – найчастіше зустрічається у мінорі [4, 73–74]. Ознайомившись із цими ходами-ліками, учень отримує завдання скласти з них невеличкі фрази, які увійдуть у структуру вокальної імпровізації. Наприклад: капкан – петля – зліт; зліт – хвиля – петля – пентахорд – відскок; зігзаг – пентахорд – відскок.

Висновки. Серед найважливіших методичних особливостей опанування імпровізації на уроках джазового вокалу слід вирізняти виконавський аналіз, зокрема джазових стандартів, і накопичення музично-слухового та вокально-імпровізаційного досвіду, які конкретизуються в низці методів і прийомів.

Виконавський аналіз має здійснюватися за такими параметрами: визначення жанрово-стильових особливостей твору, характеристика його музичної мови й художніх образів, обов'язковий переклад тексту по рядках та літературний переклад вокальних творів з іноземною мовою, визначення музичної форми та структури твору, аналіз окремих музичних елементів.

Накопичення музично-слухового та вокально-імпровізаційного досвіду відбувається у процесі слухання, запису, порівняння й відтворення імпровізацій. Акумуляція досвіду вокально-імпровізаційної діяльності в учнів на уроках джазового вокалу відбувається шляхом виконання різноманітних творчих завдань: ритмічної імпровізації за допомогою гармонічного акомпанементу, створення окремих інтонаційно-мелодійних ходів, креація мелодії на основі певної гармонії та різних ладів.

Імпровізація базується на закономірностях стилю виконання, а її якість залежить від ступеню володіння відповідними засобами музичної виразності, причому у джазовому вокалі мають значення індивідуальні якості учнів, зокрема, манера виконання, характерні вокальні тембри, джазове фразування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова А. Б. Совершенствование профессиональной подготовки эстрадного исполнителя (вокалиста) на современном этапе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / А. Б. Арутюнова ; Белгородск. ин-т искусств и культуры. – М., 2013. – 192 с.
2. Конен В. Рождение джаза / В. Конен. – М. : Искусство, 1984. – 372 с.
3. Мальцев С. М. О психологии музыкальной импровизации / С. М. Мальцев. – М. : Музыка. – С. 88.
4. Степурко О. М. Скет импровизация / О. М. Степурко. – Камертон, 2006. – С. 78.
5. Stoloff B. Vocal improvisation (Techniques scat) / Bob Stoloff. – New York : Gerard and Sarzin Publishing Co., 1972. – P. 130.

РЕЗЮМЕ

Шевченко А. С. Методические особенности овладения импровизацией на уроках джазового вокала.

Статья посвящена исследованию проблем вокальной импровизации на уроках джазового вокала. Показано, что основными методическими особенностями ее освоения учащимися являются наличие исполнительского анализа, в частности джазовых стандартов, и накопление музыкально-слухового и вокально-импровизационного опыта, которые конкретизируются в ряде приёмов и методов.

Предложены параметры исполнительского анализа: определение жанрово-стилевых особенностей произведения, характеристика его музыкального языка и художественных образов, обязательный построчный и литературный перевод текста иноязычных вокальных произведений, определение их музыкальной формы и структуры, анализ отдельных музыкальных элементов.

Накопление музыкально-слухового и вокально-импровизационного опыта происходит в процессе слушания записи известных исполнителей, сравнения и воспроизведения импровизаций. Аккумуляция опыта вокально-импровизационной деятельности у учащихся на уроках джазового вокала происходит путем выполнения различных творческих задач: создания ритмической импровизации с помощью гармоничного аккомпанемента; креация определенных интонационно-мелодических ходов; создание мелодии на основе определенной гармонии и различных ладов. Методические приемы выражаются в копировании голосом певческих манер известных исполнителей и вокальной имитации игры на музыкальных инструментах. Разбор формы и гармоничной схемы, «пропевание» аккордов по вертикали и соответствующих ладов народной музыки являются основными методами работы над джазовым стандартом.

Практический опыт введения импровизации в уроки джазового вокала свидетельствует не только большую заинтересованность детей процессом творчества, но и непосредственное его влияние на музыкальное развитие учащихся и формирование определённых знаний, умений и навыков. Импровизация стала одним из самых любимых занятий для учеников джазового вокала. Импровизация базируется на закономерностях стиля исполнения и степени владения соответствующими средствами музыкальной выразительности джазового искусства, а джазовый вокал определяется индивидуальными качествами ученика, в частности: манерой исполнения, характерными вокальными тембрами, джазовой фразировкой. Итак, представленные образцы методической и практической работы указывают на то, что импровизация лежит в основе обучения учеников на уроках джазового вокала.

Ключевые слова: джазовый вокал, импровизация, исполнительский анализ, музыкально-слуховой и вокально-импровизационный опыт.

SUMMARY

Shevchenko A. Methodological peculiarities of improvisation mastering at the jazz vocal lessons.

The article is devoted to problems of vocal improvisation at the lessons of jazz vocal. It is shown that the main methodological peculiarities of its mastering by the pupils are performing analysis, in particular of jazz standards, and the accumulation of musical-auditory and vocal-improvisation experience, which are specified in a number of techniques and methods.

The parameters for performing analysis are suggested: determining the genre and stylistic peculiarities of the work, characteristic of its musical language and artistic images, mandatory translation of the text line by line, and literary translation of the vocal works with a foreign language, definition of a musical form and a structure of the work, analysis of the separate musical elements.

The accumulation of musical-auditory and vocal-improvisation experience occurs in the process of listening to the record, comparing, and playing improvisations. The accumulation of the experience of the vocal improvisation activities in the pupils at the jazz vocal lessons is done by performing different creative tasks: creating rhythmic improvisation using harmonic accompaniment; creating certain intonation-melodic passages; creating melody based on a certain harmony and different modes. Methods are expressed in coping voice singing manner of the well-known artists and vocal imitation of playing musical instruments. Analysis of the form and harmonic schemes, “singing” chords vertically and corresponding modes of folk music are the basic methods of work on a jazz standard.

Practical experience of introduction of improvisation in the lessons of jazz vocal shows not only the great interest of children in the process of creation, but also a direct influence on the musical development of pupils and formation of specific knowledge and skills. Improvisation has become one of the most favorite activities for the students of jazz vocal.

Improvisation is based on the patterns of performance style and proficiency of mastering of the appropriate means of musical expression of jazz art and jazz vocal is determined by the individual qualities of the pupil, in particular: the manner of performance, peculiar vocal timbre, jazz phrasing. So, the samples of the methodological and practical work indicate that improvisation underlies the learning of pupils at the lessons of jazz vocal.

Key words: jazz vocal, improvisation, performance analysis, musical-auditory and vocal-improvisation experience.